

ЗМІСТ

Вступ	7
--------------------	---

Розділ I

Концепція «школи Джозефа Нідема» як об'єкт історико-філософського дослідження	13
--	----

1.1. Історіографічна та джерельна база дослідження	13
1.1.1. Історико-філософська спадщина «школи Джозефа Нідема»	13
1.1.2. Огляд критичних підходів до «школи Джозефа Нідема»	19
1.1.2.1. <i>Філософська критика</i>	22
1.1.2.2. <i>Соціологічна критика</i>	29
1.1.2.3. <i>Історико-наукова критика</i>	33
1.1.2.4. <i>Синологічна критика</i>	41
1.2. Теоретичні та методологічні положення дослідження	46

Розділ II

Синтез методів біології та гуманітарних досліджень у раціоналістичному гуманізмі «школи Джозефа Нідема»	59
--	----

2.1. Філософські питання біології в методології гуманітарних досліджень Дж. Нідема	59
2.2. Соціологічний аспект матеріалістичного холізму Дж. Нідема: від біологічного організму до соціального	64
2.2.1. Органіцистські та марксистські принципи екстерналістського аналізу науки Дж. Нідема	67
2.2.2. «Християнський марксизм» Дж. Нідема як філософська основа вивчення китайської науки та цивілізації	70

- 2.2.3. Визначення характеру китайського суспільства
та розвиток науки: Нідем vs Віттфогель 79

Розділ III

Історична динаміка та соціокультурні чинники розвитку китайської науки в соціальній епістемології

- «школи Джозефа Нідема» 87
- 3.1. Формування ідей «школи Джозефа Нідема»
в контексті розвитку порівняльної історії філософії
та соціології наукових знань 87
- 3.2. Нідемівська інтерпретація проблеми наукової революції
з позицій нового гуманізму 104

Розділ IV

Соціологія знання традиційної китайської науки в історико-культурній реконструкції

- «школи Джозефа Нідема» 121
- 4.1. Синхроністична інтерпретація Дж. Нідемом
філософського аспекту формування наукових знань у Китаї 121
- 4.1.1. Визначення структури наукових знань
у концепції «китайська наукова філософія» 121
- 4.1.2. Реконструкція наукових висловлювань
і фундаментальних ідей у давньокитайських
філософських школах 124
- 4.1.2.1. *Двоїстий вплив конфуціанства
на науку: практична мудрість проти
теоретичних знань* 124
- 4.1.2.2. *Організмичне розуміння даоської
філософії як концептуальної основи
наукових знань Китаю* 130
- 4.1.2.3. *Формування протонаукової методології
й логіки в моїзмі та школі імен* 159
- 4.1.2.4. *Визначення впливу вчення школи фа-цзя
на формування концепції «закон»* 169
- 4.1.3. Створення першого категоріально-поняттєвого словника
китайської організмичної філософії та науки 173

4.2. Оцінка Дж. Нідемом метафізичного та ідеалістичного аспектів формування науки в Китаї	188
4.2.1. Роль китайської «псевдонауки» та скептичного раціоналізму у формуванні наукового світогляду	188
4.2.2. Визначення негативного ставлення китайського буддизму до наукового пізнання світу	189
4.2.3. Формування моністичної філософії та криза китайської наукової філософії	195

Розділ V

Палеонтологія пізнання «школи Джозефа Нідема»: реконструкція розвитку природознавства в Китаї

201

5.1. Філософія науки й техніки «школи Джозефа Нідема»: генезис наукового знання в Китаї	201
5.1.1. Математика, науки про небо та науки про землю (Дж. Нідем, Ван Лін)	208
5.1.2. Фізика та фізичні технології (Дж. Нідем, Лу Гуйчжень, Ван Лін)	217
5.1.3. Хімія та хімічні технології (Дж. Нідем, Хе Бін'юй, Лу Гуйчжень, Ван Лін, Цзянь Цуньсюнь, Р. Єтс, К. Гавліковський, Е. Макевен, Д. Кун, Д. Вагнер, Р. Керр, Н. Вуд, П. Голас)	219
5.1.4. Біологія та біотехнології (Дж. Нідем, Лу Гуйчжень, Хуан Сінцзун, Ф. Брей, Х. Даніелс, Н. Мензіс, Хуан Сінцзун, Н. Сівін)	225
5.2. Соціальні основи природознавства у зв'язку з «питанням Нідема»	227
5.2.1. Мова та логіка в Китаї («логічна філологія» К. Харбсмаера)	227
5.2.2. Оцінювання теоретичних висновків та результатів проєкту «Наука і цивілізація в Китаї» в редакції К. Робінсона	236

Розділ VI**Подолання методології наукового****пізнання Дж. Нідема в нових моделях реконструкції
китайської науки та цивілізації**

	253
6.1. Сучасна методологія досліджень китайської науки та цивілізації як продовження полеміки з Дж. Нідемом	253
6.1.1. Інтелектуальні та соціальні підстави китайської науки в концепції Д. Бодде: критика нідемівської стратегії титрування	261
6.1.2. Культурний релятивізм Н. Сівіна проти універсалізму Дж. Нідема: китайська наука та медицина	269
6.1.3. Розширення порівняльної епістемології «школи Джозефа Нідема» в концепції <i>культурного різноманіття</i> Дж. Ллойда: філософські підстави науки й культури (Стародавня Греція та Стародавній Китай)	281
6.1.4. Екстерналізація культурно-історичної моделі китайської науки «школи Джозефа Нідема» в роботах Б. Ельмана	295
6.1.5. Заперечення доказів «школи Джозефа Нідема» наукового пріоритету домодерного Китаю в інституційній теорії науки Т. Хаффа	308
6.1.6. Вульгаризація ідей «школи Джозефа Нідема» в крайньому орієнтоцентризмі Дж. Хобсона	317
6.1.7. Макроісторичні дослідження <i>великої інерції</i> китайської науки в концепції Цянь Веньюаня проти <i>великого титрування</i> в раціоналістичній реконструкції Дж. Нідема	324
6.2. Зміна формулювання загальної соціокультурної гіпотези Дж. Нідема	332
Висновки	341
Література	347
Summary	388

ВСТУП

Філософія та історія науки істотно змінилися в другій половині ХХ ст., що багато в чому пов'язане з початком вивчення історії науки різних культурних ареалів. Ключове місце в цьому процесі посідає наукова школа, заснована видатним англійським мислителем Джозефом Теренсом Монтгомері Нідемом (1900–1995). Філософська та наукова спадщина Дж. Нідема, біохіміка, філософа, синологів, історика науки й релігії, знавця кількох мов, одного з найбільших ерудитів ХХ ст., організатора наукової школи та засновника монументального дослідницького проекту «Наука і цивілізація в Китаї», представлена колосальною кількістю опублікованих досліджень надзвичайно широкої тематики й матеріалами особистого архіву. Тому одним із актуальних завдань є історико-філософський аналіз і систематичний опис наукових праць ученого та представників його школи. У роботах «школи Джозефа Нідема» (Ф. Брей, Д. Вагнер, Ван Лін, Н. Вуд, К. Гавліковський, П. Голас, Х. Даніелс, Р. Єтс, Р. Керр, Д. Кун, Лу Гуйчжень, Е. Макевен, Н. Мензіс, Дж. Нідем, К. Робінсон, Н. Сівін, К. Харбсмаер, Хуан Сінцзун, Хе Бін'юй, Цзянь Цуньсюнь) здійснена реконструкція фундаментальних ідей і практичних досягнень традиційної китайської науки, що стало важливою віхою в розвитку філософії науки й техніки, бо зумовило включення у сферу досліджень незахідних цивілізацій і появу нових критеріїв визначення науки. Крім того, у 1960–1970-і рр. раціоналістичний гуманізм «школи Джозефа Нідема» став елементом загального розвитку

екстерналістського підходу в теорії науки й епістемології, що виражено у визначенні історичної динаміки та соціокультурних чинників розвитку китайської філософії і науки. Загалом роботи «школи Джозефа Нідема», засновані на ідеях організмичної філософії та «християнського марксизму», вплинули на розвиток порівняльної історії філософії, соціології наукових знань, інтерпретацію проблеми наукової революції та визначення структури наукових знань незахідних цивілізацій.

Історико-філософська концепція «школи Джозефа Нідема», по суті, є продовженням традицій європейської думки (особливо епохи Просвітництва), що пов'язано зі спробою об'єднання природничо-наукового, філософського й теологічного підходу в гуманітарних дослідженнях. Головна праця школи — «Наука і цивілізація в Китаї» — високо оцінена філософами (Р. Коен, Дж. Ллойд, С. Фуллер, Ван Юндун, Лі Ган, Лі Мейянь, Лю Етао, Сін Гуанцяо, Фен Ці, Чань Вінці, Чон Фанг, Чжу Жунсянь, Цзен Чжунцю, Цю Гентянь), соціологами (Б. Нельсон, Сол Рестіво), істориками науки (Г. Блу, М. Коулінг, Д. де Прайс, Л. Шафер, Хе Сін, Бу Фенсянь, Ван Веньцян, Ван Гуні, Ван Жуфа, Ван Їн, Ван Сяохун, Лю Бін, Лю Дунь, Ма Лі, Хань Веньчунь, Хуан Сінжун, Чжан Цзулінь) і китаєзнавцями (Д. Бодде, Е.Ч. Грем, Р.Х. Джонс, С.В. Зінін, А.І. Кобзев, С. Накаяма, Н. Сівін, С.Л. Тихвинський). У 1973 р., задовго до завершення проекту, авторитетний дослідник китайської філософії професор Е. Грем назвав його «великим» [178]. Незважаючи на світове визнання наукової цінності цього фундаментального проекту, дослідження філософії й методології «школи Джозефа Нідема» перебувають на початковому етапі. Деяке пояснення такого стану речей пов'язано з тим, що проблематика англо-саксонської філософії та історії науки багато в чому визначається специфікою розвитку філософії в цьому культурному регіоні, що призводить до деякої ізоляваності її. Можна навести приклад протистояння й часто повного взаємного неприйняття методологічних підходів англійської та французької філософії. Формування «школи Джозефа Нідема» відбувалося в другій половині ХХ ст. і з 1950-х рр. перебуває в полі

зору філософів та істориків науки, а також китаєзнавців, що пов'язано не тільки з полемікою і критикою, а й із появою інших підходів, у яких спростовується й долається методологія цієї школи. Тому також актуальним завданням є аналіз нових моделей реконструкції китайської науки й цивілізації (інтелектуальні та соціальні підстави китайської науки в концепції Д. Бодде, концепція культурного релятивізму Н. Сівіна, концепція культурного різноманіття Дж. Ллойда, екстерналістська культурно-історична концепція Б. Ельмана, інституційна теорія науки Т. Хаффа, крайній орієнтоцентризм Дж. Хобсона, концепція Цянь Веньюаня *великої інерції* китайської науки), що перебувають у генетичній спадкоємності зі «школою Джозефа Нідема» або ж є її опонентами і противниками.

Дослідження «школи Джозефа Нідема» для сучасної української філософії зокрема і світової філософії загалом є важливим досвідом не тільки у вивченні науки незахідних цивілізацій, а й науки загалом. По-перше, особливого значення в сучасному світі набув розвиток науки, яка фактично стала фундаментальною основою подальшого цивілізаційного розвитку. Для України, як і для багатьох країн світу, які вирішують проблему пошуку власного шляху модернізації суспільства, одним із найважливіших питань є теоретичне й критичне осмислення соціокультурних основ наукового розвитку, що найбільш широко представлено в роботах представників «школи Джозефа Нідема», а також їхніх опонентів. По-друге, детальне знайомство з різними підходами й методами, соціокультурними гіпотезами та висновками «школи Джозефа Нідема», а також із результатами полеміки навколо цієї теми дасть змогу розширити аналіз у напрямі визначення відмінностей епістемологічних і соціальних підстав формування науки в історико-культурному контексті, що загалом зумовлює подальше осмислення історії формування типів раціональності, емпіризму, форм практичного застосування знань, ролі та місця містицизму в процесі розвитку наукових знань. По-третє, варто зазначити, що не тільки для української філософської громадськості, а й для всього пострадянського простору пропонується перша системна та цілісна реконструкція історико-філософської концепції

«школи Джозефа Нідема», а дослідження всього спектру проблем, пов'язаних із цим напрямом, залишається актуальним для подальших досліджень. При цьому розкриття сутності й специфіки цієї школи є першочерговим завданням, що пов'язано з детальним аналізом її організмичної філософії та екстерналістської методології, які багато в чому визначили сьогодні концептуальні засади вивчення китайської науки й цивілізації. По-четверте, вивчення критичних підходів до «школи Джозефа Нідема», що виразилися в розвитку, подоланні або запереченні та висуненні інших підходів, дає цілісну картину сучасної методології у вивченні науки незахідних цивілізацій, що також може збагатити сучасні українські дослідження історичних форм і структур наукових знань. Отже, дослідження філософії та методології «школи Джозефа Нідема» необхідне для вирішення не тільки важливих питань в історії філософії, а й актуальних проблем сучасності, які вимагають залучення наукових результатів цієї школи, а також її опонентів і противників. Результати дослідження дадуть змогу системно опанувати прийоми та методи вивчення китайської науки й цивілізації, що необхідно під час проведення різнопланових філософських досліджень науки незахідних цивілізацій і визначення перспектив розвитку сучасної науки.

У зарубіжній і вітчизняній науці не проводилося комплексного історико-філософського дослідження філософії та методології «школи Джозефа Нідема», що визначає актуальність теми дослідження у світоглядному, теоретико-методологічному та практично-гуманітарному аспектах. Початок широкого наукового обговорення концепції «школи Джозефа Нідема» покладено в 1960–1970-і рр., проте філософський аналіз спочатку стосувався тільки окремих аспектів і гіпотез цієї школи. Так, китайський філософ Чань Вінці дав оцінку нідемівському визначенню впливу традиційної китайської філософії на розвиток науки, а інший китайський філософ — Фен Ці — розвивав думку Нідема, що для китайської філософії та науки є характерним розвиток діалектичної, а не формальної логіки. У 1973 р. американський філософ Р. Коен першим обґрунтував необхідність повномасштабного філософського аналізу «школи Джозефа

Нідема», а також, загалом не беручи до уваги організмичне розуміння Дж. Нідемом історії розвитку наукових знань, здійснив критику деяких його підходів (універсалізм в історико-філософських реконструкціях, екстерналістські чинники розвитку науки й інтерпретація історії природознавства в Китаї та на Заході). Американський філософ і математик Чон Фанг проаналізував низку теоретичних положень філософії науки Дж. Нідема й указав на найбільш слабкий, на його думку, аспект нідемівської епістемології — поняття «універсальна наука». Англо-американський філософ і соціолог С. Фуллер досліджував види пояснення розвитку науки сучасного типу в методології «школи Джозефа Нідема», указав на необхідність дослідження можливості сумісності критичного мислення з головними східними культурними традиціями. Тільки наприкінці 1990-х рр. у роботах Г. Блу, Х. Ірфана, К. Жамі, П. Крозера, П. Петітжана, М. Петі, Д. Раїна, К. Сабраманіамі, С. Фуллера, К. Чемлі, Шив Вішванатана, А. Елзінга було поставлено завдання цілісного аналізу концепції «школи Джозефа Нідема». Необхідно відзначити, що в українській філософії окремі результати досліджень цієї школи аналізувалися в роботах К.К. Жоля, який протягом багатьох років звертав увагу на необхідність проведення історико-філософського аналізу спадщини Дж. Нідема та його співробітників. До теперішнього часу проект «Наука і цивілізація в Китаї» після п'ятдесяти років досліджень загалом завершено, і це робить своєчасним та обґрунтованим проведення цілісного й критичного аналізу «школи Джозефа Нідема», що має вагоме методологічне значення для досліджень у галузі історії китайської філософії, науки та цивілізації в процесі розвитку людського суспільства, співвідношення китайської науки й філософії в історичному та соціально-політичних контекстах. Це тим більш справедливо для української науки, у якій такі дослідження практично відсутні або перебувають на початковій стадії [17, с. 156–159], а для успішного їх розвитку необхідні різні методологічні підходи, багато з яких широко представлені в роботах «школи Джозефа Нідема».

У монографії «школа Джозефа Нідема» розглядається, по-перше, як важливий складник філософського та природничо-наукового доробку

вченого; по-друге, як частина історії філософії й науки та синології ХХ ст.; по-третє, як важливий методологічний складник сучасних досліджень науки й цивілізації Китаю; по-четверте, як елемент створення дійсно всесвітньої історії науки й філософії. Детально проаналізовані філософські та методологічні підходи «школи Джозефа Нідема» до визначення феномена традиційної китайської науки, а також вплив цієї школи на формування філософією науки міждисциплінарного підходу та на розвиток компаративних досліджень як подолання методології наукового пізнання Дж. Нідема в нових моделях реконструкції китайської науки й цивілізації. Уперше у вітчизняній філософії здійснено аналіз і сформульована концептуальна специфіка філософії та методології «школи Джозефа Нідема», виявлено її значення для формування, вивчення науки незахідних цивілізацій і проаналізовані нові історико-філософські реконструкції феномена китайської науки, спрямовані на розкриття припущень і концепцій, конкретизацію й доопрацювання результатів «школи Джозефа Нідема» (зміна критеріїв визначення факторів розвитку науки, критика концепції титрування, культурний релятивізм, розширення порівняльної епістемології, уведення міждисциплінарного підходу й концепції китайської наукової революції ХVІІ ст.).

Розділ I

КОНЦЕПЦІЯ «ШКОЛИ ДЖОЗЕФА НІДЕМА» ЯК ОБ'ЄКТ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографічна та джерельна база дослідження

1.1.1. Історико-філософська спадщина «школи Джозефа Нідема»

Ранні дослідження Дж. Нідема в галузі біохімії пов'язані з ембріологією. У тритомній праці «Хімічна ембріологія» [256], виданій у 1931 р., Нідем пояснив ембріологічний розвиток як хімічний процес, відхиляючи уявлення про те, що такий розвиток викликаний невизначеною життєвою іскрою. Ця робота принесла 31-річному Нідему славу й визнання, а саму працю за значущістю для науки рецензенти порівнювали з дослідженнями К. Ліннея «Система природи» й Ч. Дарвіна «Походження видів». Ця робота, по-перше, визнана вичерпним трактатом з хімічної ембріології, по-друге, пробудила значний інтерес до хімічного пояснення розвитку живих організмів, що сприяло подальшим систематичним дослідженням цього